

Autor: Radim Lhoták

Západní civilizace dospěla do stádia, pro něž nenacházíme v historii lidstva obdobu. Proces globalizace s jeho ekonomickými, technologickými a ekologickými atributy je posuzován jako přirozená evoluce, jako spontánní a nutný vývoj, který se vymyká cílevědomému směřování i plánování a je výsledkem rozmachu lidských sil při jejich interakci s reálným prostředím a hledání rovnováhy ve světovém chaosu.

Podstatou i nejvyšším zákonem chaosu je přirozená tendence všech reálných sil k rovnováze a vazebné interakci. V opačném případě by muselo docházet k ustavičným výbuchům či zhroucení všech vztahů a takovou situaci si lze jen těžko představit jako permanentní stav. Princip chaosu je vlastní i tržním mechanismům svobodné ekonomické soutěže. Jde o boj ekonomických subjektů o své místo na slunci, o sloučení jejich potřeb, zájmů a protiv. Mluvíme-li však o rovnováze v chaosu, nejedná se o stav trvalý, nýbrž naopak jeho vlastností je nestabilita, připravenost všech sil ke změně. Pouze neustálým výbojem a vyvažováním těchto sil, sílením jedněch na úkor jiných, je dosahováno přirozeného vývoje světa a přírody. Přitom dochází k událostem, které mají omezené avšak tragické důsledky, například výbuchy supernov či válečné konflikty mezi lidmi. Historie vesmíru, ale i naší planety, zná dokonce stav totálního zhroucení, patří sem zánik hvězd či celých ekosystémů. Nakonec i známý počátek našeho vesmíru je údajnou explozí, která mohla být následkem totálního zhroucení předcházejícího světa.

Naproti tomu člověk po celou dobu sebevědomé existence hledá svět úplně jiný, hledá svět, který je uspořádán do pevných struktur a záměrů, svět který má rozumného hybatele, svět, který je smysluplným opakem chaosu. Na začátku jsem mluvil o stádiu civilizace, které nemá historickou obdobu, počátkem tohoto stádia je zlom, jímž se lidstvo vzdalo pevného řádu světa, vší metafyziky i Boha, a začíná také svět lidí vnímat jako chaos v jeho neurčité podstatě a charakteristice. K tomuto zlomu došlo po zhroucení poslední a vrcholné fáze koncepce celospolečenského pokroku postavené na rozumu a vědeckotechnickém rozmachu, když s rozvojem výrobních sil a pracovním úsilím se mělo dospět k sociální spravedlnosti a blaženosti všech lidí na zemi. Ta cesta a cíl měly název komunismus. Komunismus diktoval všem neuvědomělým lidem, jak se mají chovat a jak mají myslet, aby se stali platným článkem na racionální cestě člověka k lepším zítřkům. Vše iracionální a nesouhlasné bylo

nutné zlikvidovat jako překážku budoucího štěstí a vítězství rozumu. Šlo o poslední metafyzický názor na svět postavený na vědeckém materialismu a domnělé schopnosti rozumu vyrovnat se objektivnímu vědění. O poslední a patrně nejzrůdnější morální imperativ.

Pád racionálních vizí budoucí společnosti máme všichni v živé paměti. Byla to filozofická moderna, která se snažila vidět lidi jako radostné a obětavé položky produktivní zásoby ve prospěch kolektivního celku, ona z nich udělala disponibilní zdroje pokroku. Její konec jako by znamenal i konec lidských nadějí na lepší svět, jejich rozplynutí v bezradnosti, skepsi a prázdnotě. Jenomže svět je takový, jaký je, a nikdy nebude lepší nebo horší. Lepší nebo horší může být pouze život jednotlivých druhů a jedinců v něm a právě v rámci života těchto druhů a jedinců má význam nějaké usilování o lepší budoucnost. Toto konstruování změny k lepšímu je dokonce vlastním smyslem lidského života. Změna k lepšímu ale nemá globální zakotvení, nýbrž je vždy výrazem i cílem konkrétních bytostí, jedinců a omezených společenství či skupin. Globální celek je pouhým prostředím, tak jako sama příroda, a nelze ho od přírody oddělovat.

Vize ideálního světového společenství je mrtvá. Politické uspořádání světa jako účelová struktura, jako organizace směřující k žádoucímu pořádku, nám ovšem zůstalo v podobě moderních států, v jejich neomezené moci a křesťanské kultuře. Taková struktura nyní ztrácí vlastní obsah i smysl a je marně oživována globálními a megalomanskými koncepcemi nových superstátů. Její existence je anachronismem, který narušené mechanismy přirozeného hledání rovnováhy v chaosu postupně přivádí do stavu krize a potencionálního zhroutilí, ačkoliv se to nezdá. Vnitřní násilí současných států, jakkoliv zdůvodněné sociálními programy, nemá už žádné ospravedlnění ani v zájmech oligarchie, ani v třídní ideologii, ani v myšlenkách humanismu či v novém světovém řádu. Čemu vlastně tyto státy slouží?

Na povrch tak v nebyvalém světle vystupuje otázka lidské svobody, otázka práv člověka a lidí na samostatnou a důstojnou existenci v podmínkách, jejichž globální kontext má objektivní charakter. Vzniká listina základních lidských práv a svobod. Pro dodržování těchto práv však existuje jediný ospravedlnitelný zákon, jímž by se mělo upravovat postavení člověka v globální společnosti, mám tím na mysli zákon na ochranu práva člověka na svobodu, nezávislost a přijatelné životní prostředí. Ochranou zde rozumím účinnou legislativní i mocenskou hráz proti veškerému násilí, jež by mělo tato práva omezovat. Nic víc a nic méně. K čemu potom ta přebujelá snaha současných sociálně demokratických států nastrojovat občanům dalekosáhlou a nepřehlednou legislativní základnu, s níž člověk už pomalu ztrácí pojem o tom, co vlastně smí, co musí, co je mu dovoleno, co zakázáno a čím je povinován zemi, o jejíž ochraně, záštitě a hlavně existenční prospěšnosti je stále méně přesvědčen. Třesu se odporem při pomýšlení na represivní zákony, které mají člověka k něčemu donutit. K poslušnosti, k disciplíně, k práci, k placení daní. Nedáš, budeš potrestán! Bylo by tak těžké říkat: Nedáš, nedostaneš? Největší problém bude asi v tom, že současné státy nemají svým občanům co nabídnout.

Pozice občanů v evropských zemích velice živě připomíná situaci lidí pod vládou komunistických vlád socialistických států nedávné minulosti. Jediný rozdíl je v tom, že tyto

země nemají v rukou ekonomický kapitál, tedy nerozhodují o prosperitě svých občanů, a postupně ztrácejí i národní bohatství. Jak se zdá, diktát států určující lidem, jak se mají chovat a jak mají myslet, neskončil. Zbývá jediná otázka. Proč? Mají vůbec současné státy nárok na přívlastek „svobodné“? V čem se vlastně liší od moderních států, které měly ve štítu pokrok i za cenu omezení lidské svobody ve prospěch lepší a ideologicky podložené budoucnosti celé společnosti? Kde berou zdůvodnění vlastní existence a nárok na podrobení občanů, když těmto občanům nemohou dát žádnou smysluplnou perspektivu, směřování, bytostnou kulturu ani morální či životní jistoty? Zajímavá je rovněž otázka z jakého titulu, z jaké vnitřní pohnutky jsou lidé ochotni svým státům odvádět výrazný podíl ze svých požitků za vykonanou práci, jako kdyby se jednalo o bezpodílové spoluvlastnictví země a přímou účast na její prosperitě? Není křik vládních stran na adresu komunistů případnou zástěrkou vlastní neschopnosti zacházet s lidským materiálem jinak, než komunističtí předáci deklarující starost o sociální spravedlnost a pořádek pro všechny? Mnoho otázek, na které neexistuje jednoduchá odpověď v situaci, kdy lidé stále vnímají moderní stát jako jedinou možnou záštitu pořádku i vlastní existence. Přesto není tak dávno za námi doba, kdy lidé byli schopni zajistit si životní jistoty a nakonec i ochranu sami. V těch dobách platily zásady vzájemnosti, společného údělu a odpovědnosti jedince vůči společenství, jehož byl člověk organickou součástí. Kde je takovým pronárodům konec?

Co je to svoboda?

Zdá se, že všechny velké věci, mají-li se lidstvu zapsat do srdce svými věčnými nároky, musí Zemi nejprve navštívit jako nestvůrné, strach probouzející grimasy. Tímto citátem z knihy „Mimo dobro a zlo“ Friedricha Nietzsche zdá se mi příhodné uvést následující odstavce, jimiž hodlám pojednat o tom, co je to vlastně svoboda. Chceme-li rozumět našemu životu, našemu bytí a všemu, čím se toto bytí uskutečňuje a omezuje, nezbyvá, než se do toho kyselého jablka zakousnout s odvahou a notnou dávkou zaujetí prostého všech předsudků, jak jen to bude možné.

Je třeba hledět s přezíravou shovívavostí k těm, kdo tvrdí, že svoboda je individuální volnost chtění, možnost konat podle své vůle, být jako jedinec nezávislý. Chci vidět takového člověka, co by dělal sám na pustém ostrově. Tam by byl nezávislý, tam by si mohl dělat co chce, až na to, že by co chvíli pomýšlel na oprátku a jeho život by byl trudný a krátký. Stejně tak je nutné z nejvyšším podezřením poslouchat ty, kdo ve spojitosti se svobodou mluví o právu svobodné volby z libovolné škály možností. Ponechme stranou okolnost, co je nám reálně dáno jako možnost k volbě. Nelze mluvit o svobodné volbě tam, kde možnosti k volbě jsou podmíněny vnější mocí. Leč otázka „psychologie vůle“ je ten hlavní problém, který nám brání spojovat vůli se svobodou a tím i možnost volby jako akt svobodné vůle. Svobodná vůle, stejně jako nesvobodná vůle, jsou pojmy z říše zdání a představ. Neexistuje svobodná ani nesvobodná vůle, existuje pouze silná nebo slabá vůle.

Vůle jako akt chtění v sobě zahrnuje mnohost pocitů. Patří sem pocit stavu z něhož chceme ven, tak i pocit stavu, k němuž chceme dovnitř. Každé chtění je nějak nebo něčím podmíněno, a mezi přední podmínky našeho chtění patří i naše myšlenky, pocity nespokojenosti, nedostatečnosti či naopak přemíry něčeho, co překračuje rámec veškerého

subjektivního vkusu a trpělivosti. Vůle neexistuje o sobě jako nezávislá mohutnost naší bytosti, nýbrž, a to mnohem spíše, jako osvojená vlastnost našeho já, toho ego a alter ego stokrát závislého na způsobech a prostředí, kterými bylo utvořeno. Správnější by bylo vysvětlit vůli z hlediska morálky jako rozkazovačné chtění, chápat ji jako výraz moci v kontextu bytí, jemuž skrze tuto morálku chceme rozumět a vytvořit si pro ně perspektivu. Vůle pramenící z přesvědčení jako morální imperativ: Jak nevěrohodná a podezřelá je její autenticita, neřku-li bytostná svoboda, uvážíme-li nezvratnou závislost každého morálního imperativu na obecném zdání. Stejně tak zavádějící a iluzorní je dávat svobodu na stejný hodnotový žebříček jako možnost libovolného uskutečňování našich volných aktů. Nelze při nejlepší vůli říkat: svoboda člověka je totéž, jako jeho moc se rozhodovat podle vlastní vůle a chtění.

Pojem svobody má především rozměr morální. Nemyslím tím morálku hlasující pro svobodu, takových hlasatelů svobody bylo a je nepočítaně, málokdo z nich ale dost chápe, jakou svobodu má na mysli. Ve skutečnosti je svoboda člověka výsledkem jeho morálního stavu, mám zde na mysli morálku svobody jako sílu vnitřního odhodlání být svobodný a pro tuto svobodu vše obětovat. Morální síla člověka je tím činitelem, kterým se člověk stává svobodný. Svobodní jsme srdcem a ne rozumem. Svobodní jsme zevnitř, nikoliv z vnějších podmínek. Svoboda znamená naši připravenost k autonomnímu životu, naše odhodlání uskutečnit jediný volný akt, který je ve spojitosti se svobodou relevantní: mít vlastní vůli k životu. Říkám záměrně vůli k životu, ne vůli k moci, abych se vyhnul tradičnímu nepochopení Nietzscheovské kritiky morálky. Další už záleží jen na tom, jaká hodnotová a mravní očekávání si pro svůj život vytýčíme.

Morální stav duše ovšem nelze dost dobře myslet ve spojitosti se samotným jedincem. Jedinec nemá důvod k morálce, protože nemá důvod obětovat svůj egoismus ve prospěch hodnototvorného celku lidských duší, ve prospěch jeho kultury, za něž směňuje svoji vlastní hodnotu. Je to jediná oběť nezávislosti, která má smysl, a neděje se na úkor lidské svobody nýbrž naopak. Jedinec sám má minimální šanci existenčně obstát, pokud se nechce vzdát vlastní svobody a odevzdat se do péče cizí moci. Současný stát je tou cizí mocí a občané od něho nemohou požadovat svobodu a zároveň sociální jistotu či existenční záštitu. Za všechno se musí platit a atomizovaná společnost za své ubohé sociální jistoty platí nejen penězi, ale především vlastní svobodou. Kolik násilí musí stát použít k tomu, aby lidi donutil platit daně, živit vlastní děti, přispívat na sociálně slabší, činit se pro veřejný prospěch, podřídit se veřejnému zájmu, udržovat pořádek a smír na jedné hromadě se všemi stejně osamělými cizáky!

Co by měl tedy stát udělat pro to, aby lidem navrátil svobodu? Měl by je vyškolit, aby se dokázali sami o sebe postarat, a následně se zrušit. Aby se člověk stal svobodným, musí se existenčně ustanovit nezávisle na svém státě, musí se naučit žít samostatně v sociálně semknutém společenství. Svoboda vyžaduje odvahu spolčit se ve vlastní lokální struktuře organizované moci, ve vlastním malém státě s identickou kulturou a rodovou příslušností. Globální stát lze potom připustit pouze jako ochranou hráz proti vnějšímu násilí, s nímž nezasahuje přímo do života občanů. Svoboda vyžaduje sílu a schopnost si existenční nezávislost vybojovat. Kolik zjemnělých a oslabených duchů stále fňuká nad svým údělem

nemohoucnosti, oné vlastní sestry nesvobody, mají-li ztopořit své tělo k odporu, k síle překonávající rezignaci, nalézt pevný a zřetelný postoj k vůli svých bližních, k moci, která je hotova si je podrobit. Svoboda nám není dána pozitivně jako obecný nárok či dar. Svoboda musí být výdobytkem, aby se stala vlastnictvím hodným péče a úcty. Jiná je svoboda otrockého propuštěnce klepajícího v nouzi na dveře svých bývalých majitelů a chlebovárců, jiná svoboda kmene, pro jehož hrdou svébytnost a nedotknutelnost ti nejlepší synové hynuli a nechávali si utínat údy. Nelze jedněmi ústy mluvit o svobodě a druhými o státě, který lidem zajišťuje existenci a sociální úkryt. Být dostatečně mocný sám k sobě a jako jedno tělo mnoha semknutých jedinců uplatňovat společnou vůli k moci, společnou schopnost přežití bez pokory a potřeby solidarity cizáků. To je svoboda.

Individualismus je dobrovolné NE svobodné existenci

Vypadá to už tak, že stát se utvořil do podoby předurčující současné státy po té, co ztratil bytostnou účast občanů, po té, co přestal být obcí, která ztělesňovala zájmy a život lidí, ba co víc, stal se universální mocí po té, co lidé ztratili víru ve svou vlastní moc, když jejich srdce počala tlouci asynchronně s obecným zájmem, když onen obecný zájem přestal mít lidský rozměr a stal se nadřazenou ideologií, filozofií lidské předurčenosti, odevzdanosti Bohu, mechanické síle vědy, ideálům pokroku, když člověk podlehl odcizení, odumírání a úpadku.

Krajním symptomem moderního státu čnicího majestátně nad svými občany jako sfinga nad pouští, v níž každé zrnko písku je bolestným průkazem rozpadu bývalého města snů, v němž zůstavil čas právě a pouze onu sfingu jako symbol konce, nuže krajním neduhem tohoto společenského útvaru bez společenství je individualismus. Není soucitu hodnějšího pohledu nad obraz jedinečného individua, nad tu vypínavou kreaturu člověka hýřící navenek barvami měňavými na způsob kontra-mimikrů, jimiž se snaží odlišovat, ne splynout s prostředím, ne stát se jeho funkční součástí. Čím barevnější a pestřejší je na povrchu, tím chabější a prázdnější je jeho nitro, jež směnilo veškerou nápaditost, tvůrčí energii, ušlechtilý cit, morální sílu, veškerou materii hloubky za výraz své povrchnosti. Individualismus plodí slabého ducha už z toho prostého důvodu, že rozkládá jednotlivosti místo aby skládal celek, že poučuje místo aby se snažil poučit, že se vylučuje místo aby se stal součástí, že rozumuje místo aby se snažil porozumět. Dokud ještě existoval nějaký duch doby, intelektuální proud myšlení, názorový konsensus jistých ideálů, jisté společenské vědomí, byl individuální postoj směřující mimo dobové souvislosti, myšlenkový rozmach nad bezpečné vody obecného mínění heroickým činem. Velký duch individualismu vyžadoval velký odpor středního proudu. Dnes je individualistou každý a jedinou jeho snahou je učinit se zajímavým za každou cenu. Jaký může mít tato karikatura lidské důležitosti pojem o svobodě? Jak je vůbec možné společně s ní o nějakou svobodu usilovat? Jak je možné ji získat pro svobodný a v pravdě důstojný život v úctě a respektu k bližním?

Zdá se, že individualismus je dostatečným vysvětlením, proč lidé dnešní doby vyžadují nad sebou hlavu státu a jsou ochotni za ni i platit. Bez ní by totiž ani nemohli být individualisty. Ne každý je však individualistou z přesvědčení, ne každý bohudík je rád oním vypínavým zevlounem předvádějícím své peří a spásajícím každý zelený kus trávy bez zájmu o to, zda znovu vyroste. Je přece dost lidí, kteří myslí dál, než k hranicím svého já, a není jim lhostejný

stav světa lidí takový, jak se jeví: Ve své slepotě, ve své bezduchosti, ve své bezradnosti, ve své elementární soupeřivosti, ve svém konzumním stravování sama sebe. Proč se tito lidé nevzchopí, nepozvednou ke změně?

Pro nalezení odpovědi je třeba rozptýlit ještě jeden mýtus, který se nazývá lidská touha po moci. Kdyby lidé byli chtiví moci, jistě by využili každé příležitosti, jak si své podmínky přizpůsobit ke svému obrazu. Využili by své možnosti spojit se v silné jednotě a tak převálcovat celé to stádo zevlujících individualistů. K tomu by však potřebovali vůdce, autority schopné jejich touhy a požadavky zřetelně vyjádřit a dovést k cíli. V povaze většiny lidí totiž není vládnout, nýbrž podřídit se, odevzdat se důvěryhodné síle, která té většině dá dobrý směr, povede ji k spokojenosti a blahobytu. Touha všech po moci je uměle vytvořená pověra za účelem ospravedlnit ty, kdo moci zneužívají ve svůj sobecký prospěch. Proto úspěšní individualisti těžící ze svého náhodného postavení mají takovou potřebu potřit každý názor, který by mohl lidi spojit, který by promlouval k jejich srdci, který by se mohl stát názorem většiny.

Jsme lidé vykořenění z existencionálního kontextu, osamělí individualisti, otroci námezdní práce, závislí na podpoře státu, neschopní samostatné existence, neschopní se postarat o své děti, hladovějící po životě a beznadějně upadající do nepřeborného množství drogových závislostí. Takoví jsme my, nesvobodní, proto potřebujeme dohled a pořádací ruku státu, abychom mohli zůstat tím, čím jsme?